

Ανδρέας Ζαρμπαλάς

Ο Άλλος Χάρτης

ΠΟΛΥ
ΤΥΠΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ

Ο Ανδρέας Ζαρμπαλάς γεννήθηκε στο χωριό Λαζάτι των Αγίων Σαράντα, το 1941. Σπούδασε δάσκαλος και εργάστηκε ως δημοσιογράφος. Έχει γράψει ποίηση, πεζογραφία, λογοτεχνική κριτική και ασχολήθηκε με λαογραφικά θέματα. Από τις ποιητικές συλλογές ξεχωρίζει η συλλογή «101 ποιήματα για μια χούφτα τόπο», που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1992.

Ο ΑΛΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

ISBN: 960-87402-4-X

Τυπώθηκε τον Αύγουστο του 2004

© Ανδρέας Ζαρμπαλάς

Εκδόσεις «ΑΝΤΙ-ΠΟΛΥΤΥΠΟ»

Δημοχάρους 60, 115 21 Αθήνα

Τηλ.: 210.72.32.713, Fax: 210.7226.107

e-mail: chrapou@otenet.gr

Σύνθεση εξωφύλλου: Θεανώ Δασκαρόλη

Διόρθωση: Μαρία Μαυρομμάτη

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή η αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου, λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΡΜΠΑΛΑΣ

Ο ΑΛΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

(Περί εξαφανισμένων χωριών και πόλεων)

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 56214
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 18/6/2015
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. _____

Πρόλογος: Νικόλας Φαράκλας

Φωτογραφίες: Βαγγέλης Ζαφειράτης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΑ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ του Νικόλα Φαράκλα	9
ΤΟ ΒΟΥΘΡΩΤΟ	14
Η ΑΝΤΙΓΟΝΕΙΑ	26
Η ΦΟΙΝΙΚΗ	34
ΤΑ ΕΞΑΦΑΝΙΣΜΕΝΑ ΠΕΡΙΕ ΤΗΣ ΔΡΟΒΙΑΝΗΣ ΧΩΡΙΑ	48
ΣΤΗ ΛΕΚΑΝΗ ΤΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ	58
Η ΚΑΜΕΝΙΤΣΑ	64
ΤΟ ΝΤΕΡΖΙΟ	72
Η ΚΟΛΟΡΤΣΗ	76
Ο ΣΤΥΛΟΣ	80
ΜΠΑΜΠΟΥΡΙ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΟΥ	86
ΠΥΡΟΚΚΟΚΙ ΚΑΙ ΣΙΑΡΑΤΕΣ	90
Η ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΒΑ	98
ΤΟ ΛΥΚΟΥΡΣΙ	102
Η ΣΩΡΩΝΕΙΑ	114
Ο ΜΑΧΑΛΑΣ	124
Η ΓΚΕΡΜΠΕΝΙΤΣΑ	138
Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΒΡΗ	142
Η ΜΗΛΙΑ	148
ΤΟ ΡΟΥΣΙΑΤΙ...	154
ΤΟ ΧΩΡΙΟ «ΠΑΛΗ»	162
Η ΚΑΤΟΥΝΑ	166
ΓΛΩΣΣΑΡΙ	173

Στο τέλος, χάρτης εξαφανισμένων χωριών που αναφέρονται στο βιβλίο.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Γιατί εγώ; Ρώτησα τον φίλο εκδότη, όταν μου πρότεινε να προλογίσω το ανά χείρας βιβλίο του Ανδρέα Ζαρμπαλά. Γιατί κάνεις παρόμοια πράγματα, απάντησε. Η συνήθης παρεξήγηση από μέρους των μη αρχαιολόγων για το τι κάνω, ή έχω κάνει. Έχω μελετήσει συγκεκριμένους φυσικούς γεωγραφικούς χώρους και τα ίχνη της παρουσίας και της δράσης των ανθρώπων μέσα και πάνω τους σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο με ξεκάθαρο στόχο να εντοπίσω, συγκεντρώσω και κυρίως να συναγάγω πληροφορίες για την ιστορία της ανθρώπινης κοινωνίας σε αυτόν το χώρο και για τούτη την περίοδο. Και με όση μπορούσα έγνοια να μην εμπλέκομαι ο ίδιος συναισθηματικά, να μη νοιώθω πως με αφορά ο τόπος, η κοινωνία και η περίοδος. Κάνει τίποτα παρόμοιο ο Ζαρμπαλάς; Ασφαλώς όχι.

Θα μπορούσα να σκεφτώ, πως κάτι παρόμοιο με τον Ζαρμπαλά έκανε πριν από πολλούς αιώνες ο Πausανίας. Ήταν μέλος μιας πολύ εξαπλωμένης στο χώρο κοινότητας με κοινό γνώρισμα που την συγκροτούσε το γεγονός ότι τα μέλη της επικοινωνούσαν μεταξύ τους με τα ελληνικά συστήματα επικοινωνίας, λαλιά και άλλες «γλώσσες». Μιας κοινωνίας που είχε ανάγκη από κάποιον τόπο για να της δίνει την ταυτότητά της, από μια «κοιτίδα» προέλευσης, όπου είχε διαμορφωθεί το σύστημα που την συνέιχε, ο ελληνικός πολιτισμός. Μιας κοινωνίας που συνεκτικό της στοιχείο ήταν το γεγονός πως ελλήνιζε, ήταν Ελληνιστική. Και την έβρισκε τούτη την κοιτίδα στον συγκεκριμένο, περιορισμένο χώρο όπου επιβίωσαν, έστω παρακμασμένοι, οι ίδιοι οι Έλληνες. Τον τόπο τούτο, την πνευματική πατρίδα των ελληνιζόντων, επισκέφτηκε ο Πausανίας. Έκανε την «Ελλάδος Περιήγησιν» και ξενάγησε σ αυτόν τους διψασμένους για πατρίδα αναγνώστες του γράφοντας αυτή την Περιήγηση.

Θα μπορούσα να σκεφτώ πως κάτι παρόμοιο έκαναν στους νεώ-

τερους αιώνες οι ευρωπαϊοί περιηγητές των ελληνικών, των αρχαίων ελληνικών, χωρών. Με κάποιον αντίστοιχο τρόπο είχαν ή ένοιωθαν και τούτοι και το κοινό τους απώτερη πατρίδα και «αρχική» πολιτισμική κοιτίδα την «αρχαία» Ελλάδα και, συνακόλουθα, και τον «τόπο» της. Γιατί πίστευαν, πως ο πολιτισμός τους, η ουσιαστική τους ταυτότητα, ξεκινάει από εκείνον τον τόπο. Και εκείνον το χρόνο. Και θέλησαν να δώσουν (ή να ξαναδώσουν) στους συμπατριώτες τους έναν υπαρκτό, συγκεκριμένο, γεωγραφικό χώρο της πνευματικής τους κοιτίδας, ένα ορατό, απτό και βατό γενέθλιο τόπο. Και να αποκαταστήσουν την ιστορική του «επίπλωση». Να πουν τι λογής ήταν ο Ευρώτας ή ο Υμηττός, αλλά και που βρισκόταν η «αληθινή», η αρχαία Σπάρτη ή το μαντείο των Δελφών και τι φαινόταν σήμερα από αυτά. Άνοιξαν έτσι την επιστημονική αναζήτηση αποπειρώμενοι να αναπαραστήσουν την αρχαία Ελλάδα «όπως πραγματικά ήταν». Ακολούθησαν άλλοι που επέκτειναν χρονικά την απόπειρα. Αναζήτησαν τη συνέχεια, εντοπίζοντας τα ίχνη της ανθρώπινης παρουσίας στους «κλασικούς» τόπους μετά τους «κλασικούς» αιώνες. Ξανασυνάντησαν έτσι με περίεργο τρόπο τον Πausανία δίνοντας ή τουλάχιστον αναζητώντας τη συνέχεια της πορείας της ανθρώπινης κοινότητας στους «κλασικούς» τόπους. Τους ακολούθησαν οι νεώτεροι λόγιοι που πολεμούσαν ο καθένας να συγκεντρώσουν όποιο στοιχείο ήταν δυνατό να βρεθεί ή να συναχθεί για τους επί μέρους τόπους τους και για τη μακρά πορεία των ανθρώπων πάνω σ αυτούς. Όλοι τους, ο Pausanias, οι Περιηγητές, οι λόγιοι, τοπικοί και μη, ούτε μπορούσαν ούτε συχνά ήθελαν να γίνουν τελείως ψυχροί παρατηρητές. Η αγάπη για την αντικειμενική αλήθεια και η αγάπη για τον τόπο και τους ανθρώπους, η συγκίνηση μάχονταν και συνεργάζονταν συνεχώς μέσα τους. Και μέσα στο έργο τους.

Σε τούτο το τελευταίο μοιάζει κυρίως το έργο του Ζαρμπαλά με τα έργα εκείνων. Όταν γράφει για τον τόπο και τους ανθρώπους και τα ίχνη που αφήσαν πάνω του αποξαρχής ενέχεται, συγκινείται, συμμετέχει, φορτίζεται. Και το θέλει. Γιατί αυτός δεν ψάχνει να δώσει μορφή σε μια «θεωρητική» και απόμακρη κοιτίδα. Έχει κοιτίδα. Και μάλιστα κοιτίδα που τον πονάει και τον παρηγορεί. Γι αυτήν γράφει. Όχι για έναν τόπο του αλλού και του άλλοτε που μπορεί ίσως και να επιβιώνει, αλλά για τον δικό του τόπο, τον δικό του και

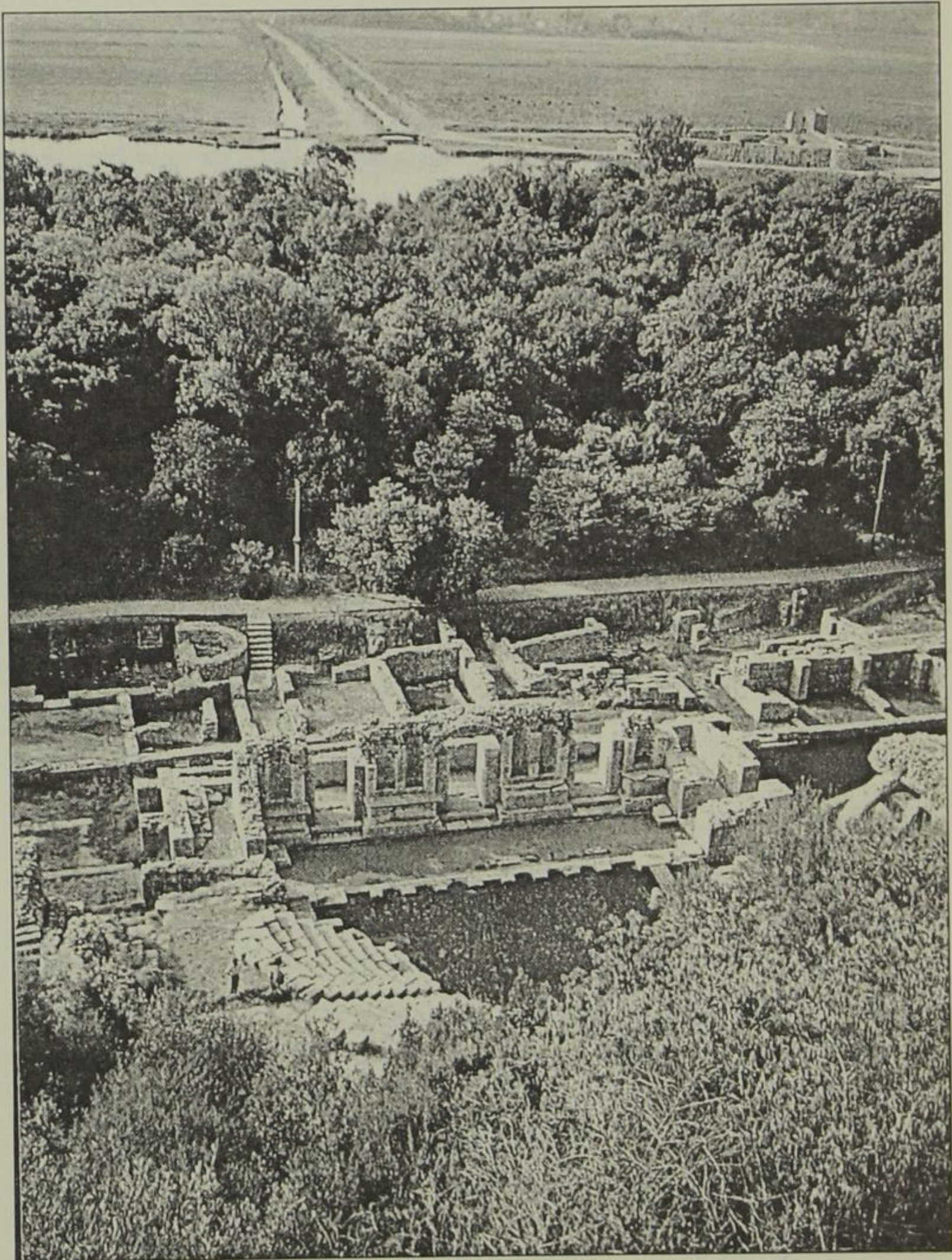
των πατριωτών του, των Ηπειρωτών της Αλβανίας. Για το μέρος εκείνο του τόπου των νεοελλήνων που υπάγεται στην Αλβανία. Γράφει φορτισμένα, για ανθρώπους, για αναγνώστες επίσης φορτισμένους. Και αυτός ακριβώς είναι ο σκοπός του (ίσως και η «λύση» του). Δεν επιχειρεί ούτε να θέσει ούτε ακόμα περισσότερο να απαντήσει σε επιστημονικά ερωτήματα. Αναζητά και αναφέρει τις απαντήσεις που έχει δώσει σ' αυτά η επιστημονική έρευνα. Ουσιαστικά δεν γράφει για τον τόπο και τα κατάλοιπα της ανθρώπινης παρουσίας σε τούτον, αλλά για την κοινότητα των ανθρώπων, ως σήμερα και ως χθες και ως αύριο. Για την κοινότητα που έχει τόπο, που είναι και τόπος. Για τον τόπο γράφει μόνο σε σχέση με το γεγονός ότι είναι ο χώρος που κρατάει στη ράχη του τους ανθρώπους. Τους τρέφει, τρέφεται από αυτούς, τους υφίσταται. Τους δίνει το «χαρτί» να χαράξουν τις ανάγκες τους και να προτείνουν τις λύσεις τους σκάβοντας, φυτεύοντας, ανοίγοντας και κλείνοντας δρόμους, χτίζοντας, γκρεμίζοντας, καίγοντας, καταστρέφοντας. Το χαρτί που πάνω του γράφει η ανθρώπινη κοινότητα τη μνήμη και τη λήθη της, την Ιστορία και τις ιστορίες της, τους μύθους και τα παραμύθια της, τις ελπίδες και τους φόβους της, το μεγαλείο και την αθλιότητά της. Την ευτυχία και τη δυστυχία.

Με τον τρόπο τούτο ο Ζαρμπαλάς οδηγεί επί ταυτώ τον τόπο και την κοινότητα. Κύριο χαρακτηριστικό της δεύτερης είναι ο χρόνος, η διάρκεια, που έτσι έρχεται να προστεθεί στον άχρονο χώρο, που έχει μόνο τις τρεις άλλες διαστάσεις. Το σύνολο γίνεται λοιπόν πλήρες, ολοκληρωμένο, τετραδιάστατο. Είναι η κοινότητα που εγγράφει στο χώρο τη διάσταση του χώρου και έτσι τον ολοκληρώνει. Και είναι αυτό το ενιαίο χώρο και κοινότητας που απαλύνει τις θλίψεις και σιγά-σιγά του φόβους του ατόμου. Του ίδιου του Ζαρμπαλά. Γιατί ο χρόνος, η τέταρτη τούτη διάσταση, και μάλιστα γραμμένος πάνω στις άλλες, τις στατικές, δίνει ζωή στο σύνολο, δίνει παρηγοριά και ανακούφιση για τους φόβους και τις θλίψεις. Επειδή θεραπεύει τον ίδιο του τον εαυτό κυλώντας. Απαλύνει περίεργα το βάρος του «τώρα», και ας είναι το «τώρα» μέρος του, γιατί το χωνεύει στη ροή του «πριν» και του «μετά». Και το «μετά» είναι αντίδοτο στη θλίψη, ενώ το «πριν» αντίδοτο στο φόβο.

Ίχνη μόνο αντίστοιχης ή παρόμοιας φόρτισης με αυτή του Ζαρ-

μπαλά μπορούν να ανιχνευθούν στα κείμενα που αναφέραμε πιο πάνω. Εδώ είναι κυρίαρχη. Η συγκίνηση ξεπετάγεται ανάμεσα από τις λέξεις και τις γραμμές, ακόμα και όταν ο συγγραφέας φαίνεται να θέλει να τη συγκρατήσει ή να τη συγκαλύψει. Ο Ζαρμπαλάς γράφει για να παρηγορηθεί ο ίδιος και άλλοι από τον γραμμένο στο έδαφος χρόνο. Ίσως και για να ενθαρρυνθεί και να ενθαρρύνει. Διαβάζοντας τούτο το βιβλίο αισθάνομαι πως θα πρέπει να έχει γραφτεί στο πίσω μέρος των φύλων όπου παλιότερα είχε γράψει ο Ζαρμπαλάς τα ποιήματά του, το «101 Ποιήματα για μια Χούφτα Τόπο». Οι στίχοι των ποιημάτων δείχνουν να φεγγίζουν και να διαφαίνονται ανάμεσα στις γραμμές του «Άλλου Χάρτη». Φαίνεται να πρόκειται για μιαν άλλη εκφορά του ίδιου καϋμού, για έναν άλλο εξορκισμό των ίδιων φόβων.

ΝΙΚΟΛΑΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

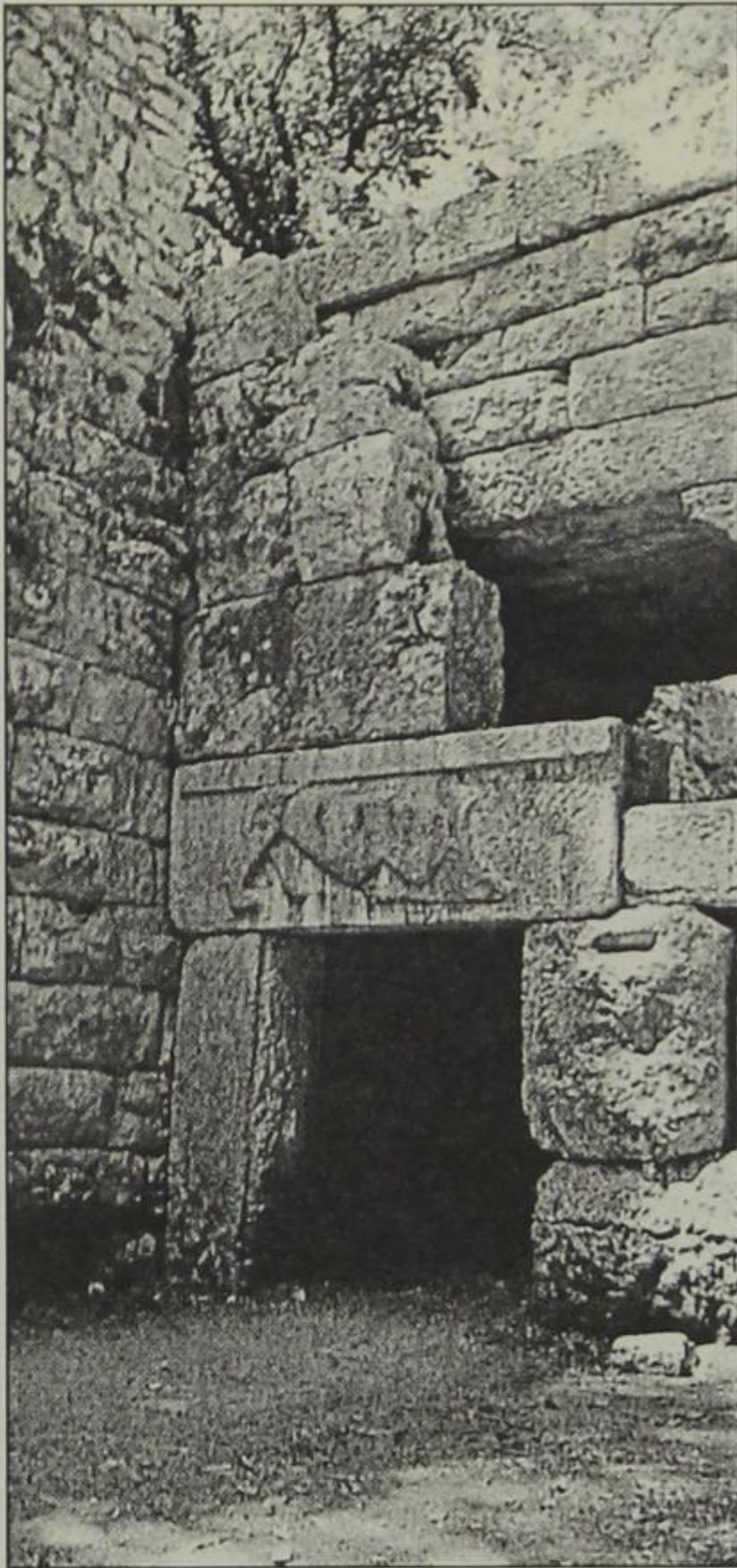
Το αμφιθέατρο του Βουθρωτού.

ΤΟ ΒΟΥΘΡΩΤΟ

Το βουνό Μηλιά βορειοανατολικά και εκείνο του Μουρσιού νοτιοδυτικά είναι δύο παράλληλα τείχη, που τα ύψωσε εκεί ο Πρωτομάστορας του κόσμου. Η Πηλώδης λίμνη από τη μια και το Ιόνιο από την άλλη είναι δυο άλλες φυσικές χάρες, για να μετατραπεί ο χώρος αυτός σε κατάλληλο προς διαβίωση. Οι αρχαίοι κάτοικοι, αφού μελέτησαν όλα αυτά, πείστηκαν ότι εδώ μπορεί να χτιστεί μια πόλη. Την έχτισαν και την ονόμασαν Βουθρωτό.¹

Κατά τη μεγάλη του διαδρομή των είκοσι πέντε και πλέον αιώνων, το Βουθρωτό πολλές φορές ήκμασε και άλλες τόσες παρήκμασε. Μέσα από τις τραγωδίες των συγγραφέων της εποχής παρακολούθησε πνευματικές συγκρούσεις στη σκηνή του θεάτρου, αλλά μετατράπηκε και το ίδιο σε θέατρο πολεμικών συγκρούσεων. Άστραφταν συχνά τα μάρμαρα, αλλά συχνότερα οι οβίδες, που τα κομματίζαν. Η πόλη είδε ειρηνικούς επισκέπτες, που θαύμαζαν την αίγλη της, μα περισσότερο είδε αναρίθμητα μπουλούκια πλιατσικολόγων, που κατέβαιναν από την Ευρώπη να την κουρσέψουν. Κι η πόλη συρρικνωνόταν, μάζευε τα άκρα της, μίκραινε, μέχρι που άρχισε να κρύβεται κάτω από το χώμα. Σκέπασε το θέατρο, τους ναούς, τα αγάλματα, τα λουτρά, τις επαύλεις με παχύ στρώμα γης και μετατράπηκε σεπραχτισμένο και λησμονημένο χωριουδάκι, ανάμεσα στα αιώνια έλη.

1. Η ετυμολογία της λέξης Βουθρωτό είναι από το «βους» και «θρώσκω» και σχετίζεται με τα ξακουσμένα βοοειδή που εκτρέφονταν στην Κεστρήνη (Λεξικό αρχαίας ελλ. γλώσσας, Ιωάννη Σταματάκου 1972). Το πρώτο συνθετικό της λέξης είναι το ίδιο με μερικών άλλων πόλεων όπως λ.χ. ο Βουλορός, η Βούχαιτα, τα Βούνειμα κ.λπ. Ο Εκαταίος, την περρίφημη πεδιάδα όπου έβοσκαν οι ταύροι του Γηρυώνη, την Ερύθεια, την τοποθετεί εδώ και όχι στην Ισπανία, όπως λένε άλλοι ιστορικοί. Υπενθυμίζουμε ότι ένα από τα κατορθώματα του Ηρακλή σχετίζεται με τους ταύρους του Γηρυώνη.

Η πύλη του Λιονταριού.

Ο εικοστός αιώνας, δεν βρήκε στον τόπο αυτόν ούτε χωριουδάκι. Την άνοιξη του 1924 ο Ιταλός αρχαιολόγος Ουγκολίνι, ψάχνοντας τον τόπο του Έλενου και της Ανδρομάχης² ξενύχτησε ένα βράδυ στην καλύβα κάποιων φιλόξενων βοσκών. Το πρωί είδε μπροστά του το λόφο του Καλυβού, ανηφόρισε, βρήκε αρχαίους τοίχους, αλλά τίποτα δεν έμοιαζε με πόλη. Την άλλη μέρα πήρε ένα μονόξυλο και βγήκε απέναντι. Κατά το μεσημέρι, μέσα στην πυκνή βλάστηση διέκρινε «γκρίζα αχνάρια κάποιων ελληνικών τοίχων».³

Αυτή ήταν και η πρώτη προσπάθεια προς αναζήτηση του Βουθρωτού. Σε συνέχεια, ο εικοστός αιώνας είναι πλήρης από τέτοιες ή πιο οργανωμένες προσπάθειες. Αλβανοί αρχαιολόγοι όπως ο Δ. Μπουντίνα, ο Ν. Τσέκα, ο Κ. Λιάκο, ο Δ. Τσιόντης, η Ελληνίδα αρχαιο-

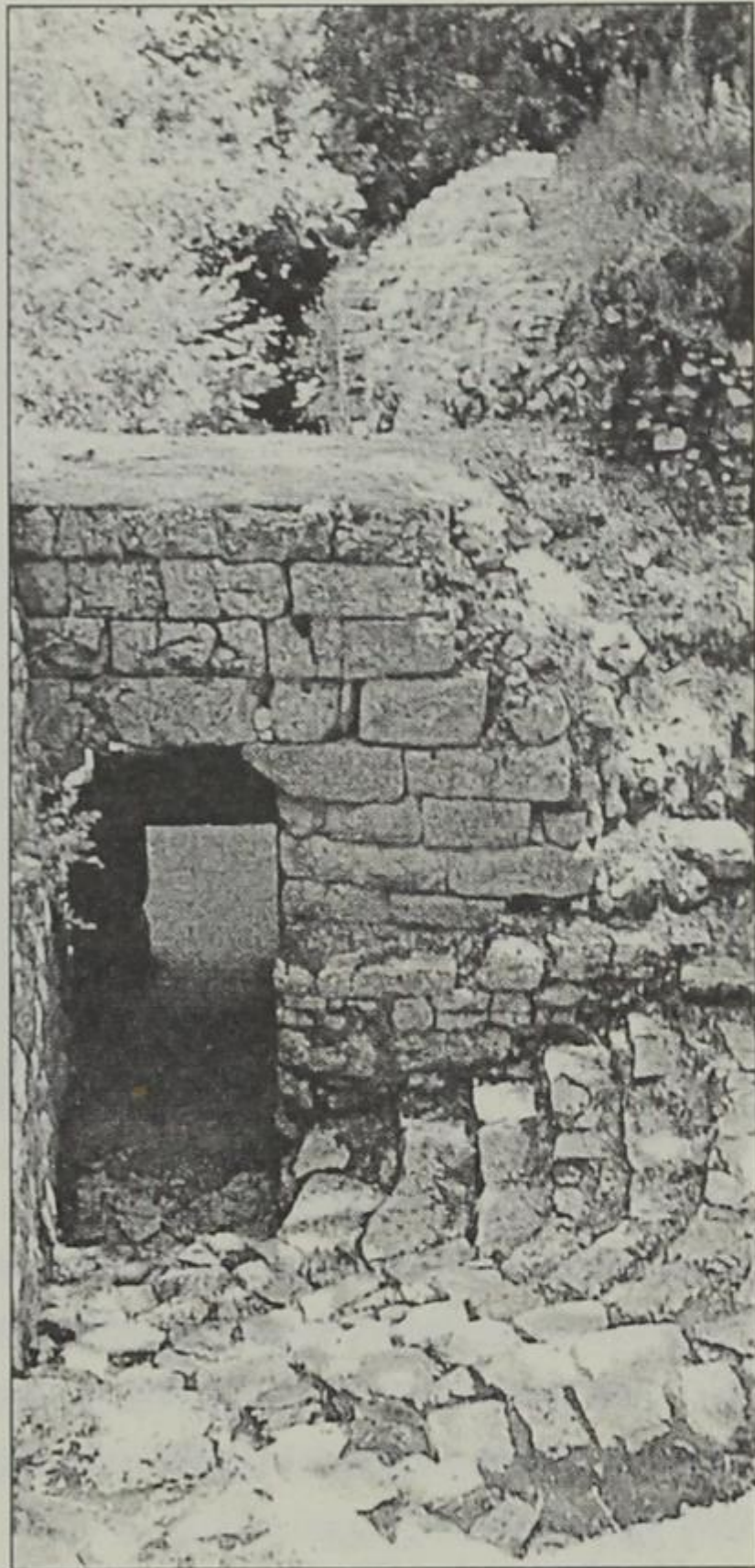
2. Το μύθο ότι η πόλη ιδρύθηκε από τον Έλενο ή τον Αινεία και που πραγματεύεται στην *Αινειάδα* του ο Βιργίλιος, πολλοί ιστορικοί και μελετητές τον θεωρούν φαντασίωση του συγγραφέα, με σκοπό να αποδείξει την ένδοξη καταγωγή των Ρωμαίων, και προπαντός των Αυτοκρατόρων. Ο Θαν. Μαργαρίτης στο βιβλίο του «Αλβανία, πανάρχαια ελληνική γη» σελ. 87 λέει ότι ο Βιργίλιος το έργο το έγραψε μετά από «απαίτηση του ευεργέτη του Αυτοκράτορα, παρά τη θέλησή του» και ότι «αποκήρυξε το έργο του, την *Αινειάδα* με τη διαθήκη του, που αναγνώστηκε σε δικαστήρια δημόσια και έδινε εντολή στους εκτελεστές της να μη δημοσιεύσουν το έργο που είχε γράψει», σελ. 90-91.

3. Ουγκολίνι, «Το Βουθρωτό», σελ. 17.

λόγος Καίτη Χατζή κ.ά., μπόρεσαν να φέρουν στην επιφάνεια μια καταπληκτική πόλη, η οποία θαυμάζεται από χιλιάδες επισκέπτες. Από το 1993 το Βουθρωτό ανήκει στην πολιτιστική κληρονομιά της UNESCO. Επίσης, από το 1999 το Ινστιτούτο Αλβανικής Αρχαιολογίας συνεργάζεται με το αγγλικό πανεπιστήμιο του Norwich και από κοινού διενεργούν ανασκαφές.

Τοποθεσία: Το Βουθρωτό ήταν χτισμένο πάνω σε λόφο, που εισέρχεται σαν χερσόνησος στη λίμνη. Από τις πλησιέστερες σημερινές πόλεις στο Βουθρωτό είναι οι Άγιοι Σαράντα, που απέχει 10 μίλια και η πόλη της Κέρκυρας, που απέχει 9 μίλια. Μπροστά της απλώνεται ο εύφορος κάμπος της Βρύνας, που φτάνει μέχρι τις υπώρειες του βουνού της Κονίσπολης. Πριν όλος αυτός ο τόπος ήταν καλυμμένος με πυκνή βλάστηση, αλλά η συνεχής εκμετάλλευση της ξυλείας αποψίλωσε τα αιώνια δάση από βαλανιδιές. Νότια και σε μικρή απόσταση από την πόλη χύνεται το ποτάμι Παύλα. Από την αρχαιότητα ακόμα, όπως αναφέρουν αρχαίοι συγγραφείς και ιστορικοί, ο τόπος προσφερόταν για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, όπως συμβαίνει και σήμερα. Το βοοειδή της Κεστρήνης ήταν φημισμένα και είχαν μεγάλη ζήτηση στις ελληνικές αγορές.

Το κλίμα είναι ήμερο, μεσογειακό. Σπάνια πέφτει χιόνι, κι αυτό όχι στην πεδιάδα, αλλά στις γύρω βουνοκορφές, το οποίο λιώνει πο-

Η πύλη της Λίμνης.